

Elämän politiikoista ja Foucault'laisesta ajattelusta

Arvio teoksesta Helén Ipo. *Elämän politiikat. Yhteiskuntatutkimus Foucault'n jälkeen*. Helsinki: Tutkijaliitto. 2016. 401 s. ISBN 978-952-7093-07-8.

Karoliina Puranen

Ipo Helén tarkastelee teoksessaan *Elämän politiikat, Yhteiskuntatutkimus Foucault'n jälkeen* ranskalaisen filosofin Michel Foucault'n ajatuksia *biopolitiikasta*, tai kuten Helén itse suomentaa käsitteen, ”elämän politiikasta” (s. 8). Kirjassaan Helén esittelee ja pohtii laajalti myös Foucault'n ajatuksia myöhemmin hyödyntäneiden, ja niitä edelleen kehittäneiden tutkijoiden, kuten Nikolas Rosen ja Carlos Novasin näkemyksiä aiheesta. Teos muodostuukin eräänlaiseksi Foucault'laisen ajattelun synteeksiksi ja on, kuten kirjan takakannessakin mainitaan, ”perinpohjainen johdatus” aiheeseensa.

Helén toimii sosiologian professorina Itä-Suomen yliopistossa. Hän ei käsittele *elämän politiikkaa* nyt arvioitavana olevassa teoksessa ensimmäistä kertaa vaan on hyödyntänyt käsitettä jo naisen asemaa ja sen kehitystä tarkastelleessa, vuonna 1997 ilmestyneessä väitöskirjassaan *Äidin elämän politiikka, Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1990-luvulle*. Helén on ollut myös toimittamassa teoksia *Kansalaisuus ja kansanterveys* (2003) ja *Reformin pirstaleet, mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen* (2011).

Foucault'n ajattelua on hyödynnetty 1900-luvun loppupuolelta lähtien laajalti niin sosiologiassa kuin vaikkapa myös politiikan ja sukupuolentutkimuksessa. Helén kuvaileekin osuvasti Foucault'lla olleen viimeisten vuosikymmenten ajan ”samankaltainen asema yhteiskunta- ja osin politiikan tutkimuksessa kuin marxilaisuudella oli 1970-luvulla” (s. 10). Elämän politiikoissa Helén koettaakin tuoda selvyttä Foucault'laista analyysia hyödyntäneeseen tutkimusviidakkoon. Lisäksi teos on, kuten politiikan tutkija Jiri Nieminen kirjoittamassaan arviossa huomauttaa, Helénin ”pyrkimys kirjoittaa itsensä ulos” Foucault'sta (Nieminen 2017). *Elämän politiikat* muodostuukin eräänlaiseksi Foucault'laisen analyysin ja sen rajojen arvioksi, jossa Helén tarkastelee Foucault'n ajatusten nykytutkimukselle ja -yhteiskunnalle tuomia mahdollisuuksia ja rajoitteita muun muassa globalisaation ja biotalouden tutkimuksessa.

Kirja rakentuu yhdeksästä pääluvusta, joissa käsitellään ja avataan Foucault'laiseen ajatteluun olennaisesti liittyviä käsitteitä ja pohditaan *elämän politiikan* -käsitteen käyttökelpoisuutta. Käsitteilylukuja edeltää johdantoluku. Kirjan viimeistä, yhdeksättä lukua Helén itse nimittää avaukseksi – hän esittääkin siinä elämän politiikan käsitteeseen liittyviä mahdollisuuksia nykytutkimukselle (s. 13, 339–370). Teoksen viittauskäytännöt poikkeavat totutusta, sillä siihen on merkitty viitteet lähinnä suorien lainausten kohdalla. Lisäksi kunkin luvun alussa on viite luvun keskeisestä kirjallisuudesta. Helén perustelee menettelytapaa lukukelpoisuuden säilyttämisellä ja lukijan viitehetteiköltä säästämällä. (s. 14.) Kieltämättä tällainen tapa sopii teokseen, joka perustuu vain ja ainoastaan aiemman, hyvin laajan tutkimuskentän läpikäyntiin.

Elämän politiikasta ja muista Foucault'laisista käsitteistä

Etenkin teoksen ensimmäiset varsinaiset käsitteilyluvut tarjoavat kattavan kuvauksen Foucault'laisen ajattelun perusteista. Teos onkin rakennettu siten, että sen käsitteilyluvut 2–4 antavat yleiskuvan Foucault'laisesta ajattelusta ja käsitteistä lukujen 5–7 tarkastellessa niitä kehityskulkuja ja ilmiöitä, jotka kietoutuvat *elämän politiikkaan* ja siihen liittyvään hallintaan. Luku 8 tarkastelee sen sijaan yksilöiden toimintaa ja *subjektivoitumista* näiden ilmiöiden luomissa puitteissa luvun 9 kiinnittäessä huomiota *elämän politiikan* ja *potentiaal*in suhteeseen.

Helén ei varsinaisesti käy *elämän politiikan* kimppuun vielä teoksensa ensimmäisessä käsitteilyluvussa, vaan esittelee Foucault'n ajatuksia muun muassa *genealogiasta* ja siihen kietoutuvasta kritiikistä. *Geneologia* on Foucault'laisen ajattelun kannalta keskeinen ja historiantutkijan näkökulmasta kiinnostava. Yksinkertaistaen: Foucault viittasi *genealogialla* siihen ajattelutapaan tai metodiin, jonka hän esitti tavaksi lähteä kerimään auki jonkin nykyisen ilmiön tai asian polveutumista – eli historiaa. *Geneologia* on kritiikkiä ja Foucault'lle se myös mahdollisti jonkin nykyisen totuuden tai ilmiön kyseenalaistamisen sen historiallisen polveutumisen arvioinnin kautta. (s. 22–33.) Helénin kuvaus *genealogiasta* on kattava. Helén tarkastelee teoksensa ensimmäisessä käsitteilyluvussa myös *tiedonarkelogian* käsitettä, joka Helénin sanoin oli Foucault'n ajattelun ”ensimmäinen askel” ja koski käytännössä ihmistieteiden historiallista epistemologiaa ja niihin liittyvää problematiikkaa. (s. 15–19.)

Helén esittelee muitakin Foucault'n ajatteluun kuuluvia käsitteitä, kuten *tapahtuma* (s. 22–25), joka on *genealogian* kannalta keskeinen, ja jolla Foucault'laisittain viitataan eräänlaiseen käännekohtaan ihmiskunnan historiassa. Teos sisältää myös tietolaatikoita, joissa tarkastellaan *elämän politiikkaa* ja Foucault'laiseen ajatteluun liittyviä muita käsitteitä konkreettisten esimerkkien kautta. Esimerkiksi *tapahtumaa* selittävässä tietolaatikossa Helén mainitsee biologisen sukupuolen käsityksen ilmaantumisen esimerkkinä *tapahtumasta*. Se vakiinnutti käsityksen elävien olentojen jakautumisesta vastakkaisiin ja erillisiin sukupuoliin. (s. 22–25.)

Teoksen toinen käsitteilyluku paneutuu *elämän politiikkaan* tarkemmin. Helénin mukaan *elämän politiikka* on ”politiikkaa, jonka kiintopiste on elämä biologisena asiana, olemassaolon kysymyksenä tai elämäntapana, elämänteknana tai elämäntaloudena” (s. 34). Pääasiallisena tehtävänä on hahmottaa, mihin *elämällä* itse asiassa viitataan, ja mitä *valta* siihen liittyen tarkoittaa. *Valta* on Foucault'n ajattelussa

keskeinen elementti, jonka hän yksinkertaistaen esitettyä näki ilmenevän erilaisten toimijoiden välisissä suhteissa. (s. 37.)

Valta kietoutuu olennaisesti juuri *elämän politiikkaan*. Foucault esimerkiksi käytti *biovallan* ja *biopolitiikan* käsitteitä osittain ristiin ja toistensa synonyymeina (s. 40). *Elämän politiikkaan* punoutuu Foucault'n *paimenvallaksi* nimeämä elämän suojelemiseen ja huolenpitoon liittyvä vallan muoto. *Elämän politiikka* liittyy olennaisesti niihin toimenpiteisiin, joilla väestöä, yksilöitä ja edelleen esimerkiksi soluja *hallitaan* mitä moninaisimmin keinoin, tiedoin ja teknologioin. Tämä *hallinta* ulottuu paitsi väestöstä solutasolle myös aina ihmisten jokapäiväiseen elämään ja arkeen saakka. (s. 37–62.) Helén korostaakin, että *elämä* politiikassa tarkoittaa ja linkittyy useisiin eri elämään liittyviin ja sitä määrittäviin piirteisiin, ja sen määrittely ”on lähes poikkeuksetta kiistojen ja kamppailujen kohde, samoin kuin elämän ja subjektuuden muodot, joissa ihmiset elävät elämäänsä” (s. 46).

Teoksen kolmannessa käsittelyluvussa tarkastellaan *elämän politiikan* kohteita. Väestö nousi *elämän politiikan* kohteeksi jo silloin kun sen idea keksittiin nykyaikaisessa mielessä 1600–1700-lukujen aikana. Väestö onkin elämän politiikan kannalta keskeinen, mutta, *elämän politiikka* ei rajoitu siihen. (s. 63–71.) Esimerkiksi yksilöt yksilöinä tulevat *elämän politiikan* kohteiksi erityisesti silloin, kun ne ovat jollain tavalla ”poikkeuksellisia” tai ”epänormaaleja”. Foucault tarkastelee tähän liittyvää yksilöitä koulimaan pyrkivää *kurivaltaa* erityisesti teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista* (1975 [1980]), jossa esittää näkemyksensä siitä, että instituutiot kuten koulut, sairaalat ja vankilat pyrkivät tiukan ja kaiken toiminnan läpäisevän kurin avulla oikaisemaan eli *normalisoimaan* ”epänormaali” yksilöt normin mukaisiksi. (s. 71–77.)

Neljännessä luvussa Helén käsittelee tarkemmin *elämän politiikan* suhdetta tietoon, ja perehtyy tähän liittyen yksityiskohtaisemmin *normalisointiin* pohtien sen suhdetta *elämän politiikkaan* ja *kurinpitoon*. *Normaali* kiinnittyy tietoon mitä perustavanlaatuisimmalla tavalla, sillä tieto on olennainen ja jopa välttämätön normaalin määrittämisessä. Normalisointi liittyy olennaisesti myös nyky-yhteiskuntaa *kuriyhteiskuntaa* paremmin kuvailevaan *kontrolliyhteiskuntaan* ja *kontrolliin*, joskin Helén toteaa, että ”normalisointi ei olemukseltaan ole sen paremmin kurinpitoa kuin kontrolliakaan, vaan normaaliksi tekemisen luonne riippuu siitä, millaisessa elämän politiikan sommitelmassa se tapahtuu” (s. 108–109).

Vaikka Foucault'lainen ajattelu ei lähtökohtaisesti ole yksinkertaisen selkeää, pystyy Helén etenkin teoksen ensimmäisissä luvuissa kirjoittamaan auki monta sellaista käsitettä ja asiaa, jotka ovat tässä ajattelussa keskeisiä. Aiheeseen vain vähän ennestään perehtynyt lukija joutunee kuitenkin tankkaamaan tekstiä tietyiltä osin useampaan kertaan, mikäli haluaa selvittää asiat kunnolla itselleen. Toisaalta harvoinpa monimutkaista asiaa voi kovin yksinkertaisesti sanoa ilman, että menettää jotain asiasisällöstä.

Elämän politiikat käytännössä

Teoksen luvut 5–7 käsittelevät *elämän politiikkaan* liittyviä kehityskulkuja ja ilmiöitä. Aiheina ovat niin talous ja hallinta sosiaalivaltiossa ja markkinayhteiskunnassa kuin

elämän politiikan kytkeytyminen biologiseen muokattavuuteen. Luvuissa tarkastellaan siis *elämän politiikan* suhdetta erityisesti nyky-yhteiskuntaa tarkastelevia tutkijoita kiinnostaviin aiheisiin aina uusliberalistisesta hyvinvointivaltiosta biolääketieteeseen.

Luku 8 kiinnittää sen sijaan tarkemmin huomiota jo aiemmin mainitsemaani *subjektiivisuuteen* ja *subjektivoitumiseen* tarkastellen yksityiskohtaisemmin *subjektin* käsitettä Foucault'laisessa tutkimuksessa. Yksilöitä on Foucault'laisessa tutkimusperinteessä ja eräänä *elämän politiikan* ulottuvuutena tarkasteltu myös *subjekteina*, eli ”vallanalaisina ja aktiivisina toimijoina” (s. 77). Helénin mukaan Foucault'laisessa ajattelussa ”subjekti muodostuu suhteessa tietoon maailmasta ja ihmisistä, suhteessa toisiin ihmisiin sekä suhteessa itseen” (s. 294). Tämä subjektiivisuus sisältää myös ajatuksen vapaudesta. Juuri valinnan vapaus kiinnittää *subjektin elämän politiikan* kysymyksiin: *subjekti* on esimerkiksi vapaa valitsemaan, noudattaako elämässään ”biopoliittisia pyrkimyksiä” (s. 298) vai ei. (s. 294–298.) Luvun 8 loppuosassa Helén tarkastelee juuri näitä oman elämän hallintaan liittyviä kysymyksiä, lähestyen aihetta *biologisen kansalaisuuden* käsitteen ja erityisesti terveydenhoitoon liittyvien kysymysten kautta. Teoksen viimeisessä luvussa Helén tarkastelee *elämän politiikkaa potentiaal*in politiikkana, joka viimeistään liittyy *elämän politiikkaan* myös elämän arvon pohtimisen (s. 367–371).

Käyttökelpoinen opas Foucault'n ajattelusta kiinnostuneille

Elämän politiikat on epäilemättä ensisijaisesti suunnattu nykypäivää tutkimuksessaan tarkasteleville tutkijoille, jotka painiskelevat esimerkiksi biolääketieteen kaltaisten ilmiöiden parissa, joihin elämänpolitiikkaa voisi ajatuksena soveltaa. Teos on samalla kattava johdatus Foucault'laiseen ajatteluun laajemminkin, ja sitä voi suositella esimerkiksi oppikirjaksi. Luin teosta itse historian tutkijan positiosta, ja oma tutkimusaiheeni, koulujen rangaistuskäytänteet, linkittyy esimerkiksi Foucault'n ajatuksiin kurivallasta ja kouluista kuritusinstituutioina. Vaikka Foucault'n ajatuksiin ja Foucault'laiseen tutkimusperinteeseen on tullut tutustuttua jo aiemminkin, avasi teos Foucault'laista analytiikkaa selittäen paljon lisää siihen liittyviä olennaisia käsitteitä.

Teoksessa käytetty selkosanainen kieli on sen ehdoton etu ja auttaa perehtymään Foucault'n ja laajemmin Foucault'laiseen kimuranttiin ajatteluun, jollaiseksi myös Helén sen myöntää (esimerkiksi s. 48). Foucault'n ajattelun monimutkaisuus näkyy myös siinä, kuinka erilaisia tulkintoja siitä on ajan saatossa tehty. Juuri näistä tulkinnoista Helén koettaa saada teoksessaan niskaotetta, onnistuen siinä verraten hyvin. Lähes 400 sivuinen teos ei kuitenkaan ole rönsytön, enkä usko Foucault'n ajattelun täysin aukenevan ainakaan siihen ennestään perehtymättömälle lukijalle vielä ensimmäisellä lukukerralla.

Lisäksi Helén olisi voinut vieläkin kriittisemmin tarkastella Foucault'n asemaa nykytutkimukselle. On totta, ettei Foucault'n aseman kritisointi tai pohdinta ole teoksen ensisijainen päämäärä, mutta siinä olisi voitu perehtyä ajatukseen Foucault'sta nykypäivän Marxina vähän syvemmin. Sillä Foucault'n asema tosiaan on nykyisellään erittäin vahva yhteiskuntaa tarkastelevilla tutkimusaloilla – näin on myös historian tutkimuksessa. En ole kovin moneen sellaiseen seminaariin osallistunut, jossa olisi ollut aiheena esimerkiksi koulutuksen tai terveydenhuollon historia ilman että

Foucault vähintäänkin mainittaisiin jossain välissä. Tämä määrittää väistämättä myös tutkimusta ja ennen kaikkea tutkimustuloksia. Ei käy kiistäminen, etteikö esimerkiksi biopolitiikka olisi käyttökelpoinen käsite vaikkapa terveydenhuollon historiaa koskevissa tutkimuksissa, mutta voidaan pohtia kuinka pitkälti se tutkimustuloksia lopulta ohjaa ja määrittää. Tämä ei varmastikaan ole uusi ajatus, mutta tutkimuksessa pitäisi huomioida paremmin se, että tarkastelimme esimerkiksi mitä hyvänsä instituutiota 1600-luvulta nykypäivään *biopolitiikan* kaltaisen käsitteen avulla, taatusti myös löydämme *biopolitiikkaa*. Tällöin jää helposti huomiotta ne paikalliset ja ajalliset seikat ja eroavaisuudet, jotka voivat yhtä lailla selittää kyseistä instituutiota ja sen kehitystä. Jo tämän vuoksi Foucault'n asemasta nykytutkimuksessa kannattaisi käydä laajempaa keskustelua ja Helénillä olisi ollut hyvät mahdollisuudet tämän keskustelun aloittamiseen muuten oivallisessa teoksessaan.

FM Karoliina Puranen on Suomen historian tohtorikoulutettava Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella. Väitöskirjassaan hän tutkii 1900-luvun alun suomalaisten oppikoulujen rangaistuskäytänteitä sukupuolen, yhteiskunnallisen aseman ja iän näkökulmista.

Kirjallisuus

Foucault, Michel. 1980 [1975]. *Tarkkailla ja rangaista*. Alkup. Surveiller et punir. Suomentanut Eevi Nivanka; kieliasun tarkastus Jukka Kemppinen. Helsinki: Otava.

Helén, Ilpo. 1997. *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Gaudeamus.

Helén, Ilpo & Mikko Jauho toim. 2003. *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudeamus.

Helén, Ilpo toim. 2011. *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen*. Tampere: Vastapaino.

Nieminen, Jiri. 2017. Helén: Biopolitiikkaa myöhäismodernissa yhteiskunnassa. Kirja-arvio Ilpo Helénin teoksesta *Elämän politiikat: Yhteiskuntatutkimus Foucault'n jälkeen*. *Politiikasta*, 26.4.2017. <https://politiikasta.fi/helen-biopolitiikkaa-myohaismodernissa-yhteiskunnassa/> [Haettu 15.12.2018]